

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

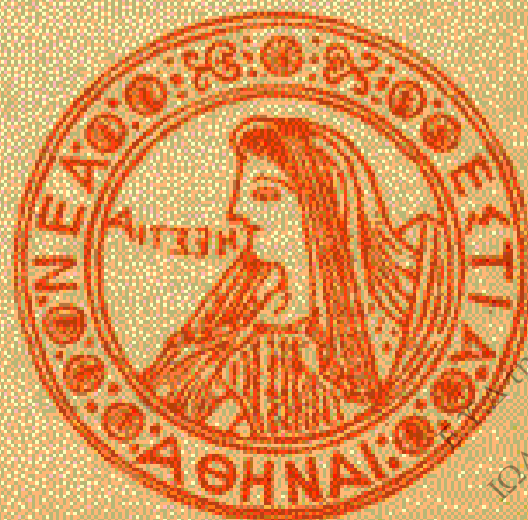
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΖΩΗ

Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἦρθε πάλι στὴν ἐπιφάνεια τὸ ζήτημα τῆς ἰθαγένειας στὴν ποίησή μας. Τίθεται τὸ ἐρώτημα, ἂν καὶ κατὰ πόσον στὴν πνευματικὴ αὐτὴ περιοχὴ εἴμαστε καὶ μιλοῦμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, αὐτοὶ ποὺ ζοῦμε ἐδῶ, σ' αὐτὸ τὸ ὠρισμένο γεωγραφικὸ καὶ χρονικὸ μῆκος καὶ πλάτος, ποὺ λέγεται Νέος Ἑλληνισμὸς, ἢ μήπως τάχα κι' ἔχουμε πάθει νοθεία καὶ ἀλλοίωση στὸ αἷμα καὶ στὴν ψυχὴ καὶ δὲν εἴμαστε τῶ ὄντι ἐμεῖς.

Τὸ ζήτημα ὡς τὴν ὥρα μῆκε κατὰ τρεῖς τρόπους νομίζω : 1) Κοφτὰ κάπως : ἄμεση ἐπιστροφή στὴν «ἐθνικὴ μας παράδοση», ἐξοστρακισμὸς ἀμείλικτος κάθε «ὀθνείου»⁽¹⁾. Πολὺ πιὸ σοβαρὰ καὶ ἀπὸ ὑψηλὴ πνευματικὴ σκοπιὰ : 2) Ἐρευνα τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου καὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ πολιτισμοῦ ἀνάμεσα σ' ἐμᾶς καὶ τοὺς εὐρωπαίους⁽²⁾, ὅπου τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρέπει νὰ διαγράψουμε ὁμαλὴ καὶ «φυσιολογικὴ ἐξέλιξη μένοντες πίσω» διαψεύδεται ἀπὸ μόνο του, ἐπειδὴ στίς ἡγούμενες λείπει ὁ βασικώτερος λόγος : ἡ ζωντανὴ ἐπαφὴ καὶ ἐπικοινωνία, ποὺ ἀφομοιώνει καὶ ἀνεβάζει τίς ἐπὶ μέρους εὐρωπαϊκὲς περιοχὲς πρὸς μιὰ κοινὴ συνισταμένη. 3) Ἡ τοποθέτηση ποὺ κάνει ὁ ποιητὴς Τ. Παπατσώνης στὴ γραμμὴ ποὺ ἀνοίγει ἡ πνευματικὴ μας παράδοση, ποὺ ἔρχεται ἀπ' τὸ Βυζάντιο, φτάνοντας στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ σημερινὴ ἰδιαίτερα ποίηση ἔχει πέσει ἔξω ἀπὸ τὸν κανονικὸ δρόμο⁽³⁾.

Ἡ τελευταία αὐτὴ θέση, εἴτε τὸ θέλει ὁ ἴδιος εἴτε ὄχι, χτυπάει κι' ἄλλοῦ. Ξεκρίνοντας ἀπὸ τὴ μεγάλη καὶ πολύμορφη παράδοση, σὰν πιὸ γνήσια, πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ, τὴ λόγια, βάζοντας γιὰ πηγὴ καὶ ἔρεισμα τὸ Βυζάντιο καὶ ἰδιαίτερα τὴν «Ἑμνογραφία», φτάνει νὰ θεωρήσῃ τοὺς «ἀλρετικούς», ὅπως πολὺ εὐστοχα τοὺς ὀνομάζει, ὡς πιὸ δεμένους μὲ τὴ σωστὴ γραμμὴ τῆς ἐθνικῆς παρακαταθήκης. Ἀπ' τὸ σημεῖο αὐτὸ ἴσαμε τὸ σημεῖο νὰ θέσῃ κανεὶς μαζί καὶ τὸ ζήτημα : «Δημοτικὴ ἢ Καθαρεύουσα», ἢ ἀπόσταση εἶναι μικρὴ, δὲν

ὑπάρχει κανὴν ἀπόσταση καμιά, γιατί σὲ τελευταία ἀνάλυση ἡ ποίηση εἶναι γλῶσσα. Ἄν ὁ Κάλβος, ὁ Καβάφης, ὁ ἴδιος ὁ Παπατσώνης κλπ. εἶναι πιὸ γνήσιοι, ἐπομένως πιὸ ἀντιπροσωπευτικοί, ἔπεται ὅτι καὶ ἡ γλῶσσα τους εἶναι ἡ καθαυτὸ Νεοελληνικὴ γλῶσσα. Δὲν εἶμαι φανατικὸς καὶ δέχομαι καὶ δουλεύω μάλιστα κι' ἐγώ, ὡς ἓνα σημεῖο, γιὰ μιὰ γλωσσικὴ διεύρυνση καὶ ἐξύψωση μαζί μὲ τὸ ἀγκάλιασμα λόγιων στοιχείων, μὰ πιστεύω ἀπαρασάλευτα, ὅτι ὁ κορμὸς καὶ γλωσσοπλαστικὴ ἀφομοιωτικὴ βάση εἶναι ἡ Δημοτικὴ, καὶ κανένα ψήφισμα πανεπιστημιακὸ ἢ ἄρθρο τοῦ Συντάγματος ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλη δύναμη δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀλλάξῃ τὴ φυσικὴ πορεία τῶν πραγμάτων. Τονίζω τὴν ἀπήχηση ποὺ συνεπάγεται ἡ θέση ὄχι ὡς ἐπιχείρημα ἐναντιὰ τῆς ὡς πρὸς τὴν ποίηση, ἀλλὰ ἀπλῶς γιὰ νὰ δείξω τὴν εὐρύτητα τῶν συνεπειῶν ἴσως. Δὲν πρόκειται ἄλλωστε νὰ συζητήσω κ' ἐγώ τὴν θέση αὐτὴ καὶ τίς ἄλλες ὕστερα ἀπὸ τίς ἀντιθέσεις ποὺ πρόβαλαν κατὰ τὸν καλύτερο, ὅπως νομίζω, τρόπο⁽¹⁾. Ἐνα μόνον προσθέτω, τὸ παράξενο τοῦτο : ὅτι ἡ πρώτη θέση, ἡ κοφτὴ, διατηρεῖ τοῦλάχιστον ἀκέραιη τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ Σολωμὸ ἕως τὸν Καβάφη, καὶ αὐτὴν ἀκριβῶς θεωρεῖ ὡς παράδοση καὶ ἐν ὀνόματί της ἀρνιέται τὸ σημεῖον, τοὺς «μοντέρνους», κάνοντας τὴν πράξη ἐπαφῆ μὲ τὴν ἠθογραφία καὶ τὴν ποιητικὴ στιχουργία τῶν Ι. Πολέμη, κ. ἄ. Καὶ ὅτι οἱ ἄλλες θέσεις, ποὺ τίς χαρακτηρίζει εὐρύτητα πνεύματος καὶ ἐποπτεία ποὺ πάει νὰ βρῆ ρίζες στὸ ἀπώτερο ἑλληνικὸ παρελθόν, φτάνουν στὸ σημεῖο, ἰδιαίτερα ὁ κ. Παπατσώνης, ν' ἀρνηθοῦν, νὰ ἀμφισβητήσουν μιὰ αὐστηρὴ τοῦλάχιστον «Ἑλληνικότητα» κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος στὴν πρόσφατὴ αὐτὴ περίοδο. Γιὰ νὰ μιλήσουμε πιὸ ἀπλᾶ καὶ καθαρὰ : τορπιλλίζεται ἡ περίοδο αὐτὴ στίς γενικὲς τοῦλάχιστον γραμμές, γιὰ νὰ «σκοτωθοῦν» μαζί οἱ δυὸ-τρεις σημερινοί, ad indentationem τῶν ὁποίων γίνονται καὶ γράφονται ὅλα τοῦτα. Προτιμῶ τὴν ξάστερη καὶ κοφτὴ θέση. Εἶναι ἐπιτέλους «ἀνθρωπιστικώτερο» νὰ θυσιαστοῦν αὐτοὶ οἱ δυὸ-τρεις

(1) Ἔτσι τὸ θέλει πάνω-κάτω ὁ κ. Σπ. Μελάς καὶ κάποιοι ἄλλοι φιλόδοξοι ἐπαρχιωτὲς.

(2) Ἔτσι τὸ θέτει ὁ κ. Π. Σπανδωνίδης. Ἄρθρο «Ἡ γενιὰ τοῦ 30» στὴν «Καθημερινή».

(3) Τ. Παπατσώνης : «Ὁ ἐνδοξὸς μας Βυζαντινισμὸς». Ν. Ἑστία τεύχος 499 καὶ 501.

(1) «Ἑλληνικότητα καὶ ξενηλασία», Αἴμ. Χουρμουζίου, Ν. Ἑστία, 1 Ἰουλίου 1948 καὶ «Ἡ Βυζαντινὴ κληρονομία καὶ ἡ λαϊκὴ παράδοση», Λ. Πολίτη, Ν. Ἑστία, 15 Ἰουλίου 1948.

και να σωθούν όλοι οι προηγούμενοι, παρά να πέσουν τόσοι άνθρωποι στη σειρά μαζί τους, αφού έτσι ή αλλιώς δεν πρόκειται να γλυτώσουν οι τελευταίοι.

* *

Το πρόβλημα δεν έχει εξαντληθεί με τις παραπάνω θέσεις και αντι-θέσεις. Ίσως κινήθηκε αρκετά σε πλάτος, σε βάθος ούτε καν έθιγη. Κι' όταν ένα πράγμα δεν πιασθή από μέσα, δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί και να μπη στη σωστή θέση μονάχα με τους έξωτερικούς προσδιορισμούς. Είναι σα να θέλουμε να γνωρίζουμε μια προσωπικότητα και περιορίζουμε τις απόπειρές μας στην ιστορία της ηλικίας της και στην αναγραφή των φυσιολογικών της γραμμών. Αφήνουμε το πιο κύριο, την κατανόησή της, την απόπειρα να εισδύσουμε στο περιεχόμενο των εκφράσεών της, στην έσωτερική ποιότητα που γεμίζει και ενεργεί την κίνησή της.

Ποιά είναι λοιπόν η ποιότητα της «Νεοελληνικής Έλληνικότητας» (1), που πρέπει να σαλευθί πίσω και μέσα στους χίλιους δυο διαφορισμούς της μορφικής σύστασης;

Αυτή είναι, νομίζω, η θέση του προβλήματος από την πλευρά του βάθους.

* *

Η Έλληνική φυλή, απ' τον Όμηρο ίσαμε σήμερα έχει, όπως και κάθε άλλη, τα ιδιαίτερα ποιοτικά συστατικά, που συνθέτουν τη ζωντανή ιδιοτυπία της, αυτήν που ορίζει, ως μοίρα, το περιεχόμενο και τη μορφή, την ύλη και το είδος, σε όλα τα φαινόμενα της ζωής και της ποίησης. Η Νεοελληνική είδικά ιδιοτυπία πρέπει να είναι μια νέα φάση, μια καινούργια στιγμή ζωντανής παρουσίας μέσα σ' ένα νέο παρόν, που συγκροτείται και τρέφεται από την έσωτερική άφομοίωση των φυλετικών στοιχείων, από το χώνεμά τους, και την αιμάτινη ανασύνθεσή τους στη ψυχή και στο σώμα του Νέου Έλληνισμού. Η ζωή είναι χρόνος και ο χρόνος χοάνη, συγχωνευτική αναζύμωση των βημάτων, αδιάκοπος ανακαινιστικός παλμός, — αν δεν κατέρχεται σε μαρασμό και από-σύνθεση, — που διαποτίζει όλες τις επάλληλες στιγμές αρδεύοντάς τις με τα βασικά και αναλλοίωτα κατάλοιπα του παρελθόντος.

Ο κ. Παπατσώνης τοποθετεί στη σκιά το μεγάλο ρεύμα των θεμελιακών στρωμάτων της φυλής, για να ρίξη μεροληπτικά άπλετο φως σε μερικές κορυφαίες επιφάνειες. Η Βυζαντινή Ύμνογραφία, — το μόνο που βρήκε να εξάρη, — είναι μια εξαιρετική — ίσως η μοναδική, — ποιητική έκδηλωση στο Βυζάντιο, χωρίς άμφιβολία, που διοχετεύεται πλατύτερα, αλλά ως ένα σημείο.

(1) Ο όρος ανήκει στον Σεφέρη.

Κι' άλλοι παράγοντες κι' άλλα στοιχεία ζωής εισβάλλουν ή αναδύονται από βάθη πιο βαθειά και ζυμώνονται όλα μαζί για να δώσουν ένα νέο φύραμα, όπου τα αναμφισβήτητα κατάλοιπα του «Ένδοξου Βυζαντινισμού» περιορίζονται, μπαίνουν ως επί μέρους συστατικά μιας συνθετώτερης ουσίας.

Πιστεύω κι' εγώ πως από τον 10ο περίπου αιώνα αρχίζει να δίνη παρόν αυτή ή εκ των κάτω ανασυγκρότηση, ένα είδος ανανέωση σε γραμμή πρωτογονισμού, λαϊκού φυσικού όπλισμού, κάτω από γνωστές συνθήκες. Και πιο πολύ ακόμα, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, όταν ο λαός από τη μια έμεινε μόνος με τον έαυτό του χωρίς υπέρτερα πνευματικά στρώματα κι' από την άλλη κάτω από την πίεση της σκλαβιάς αναγκάστηκε ν' αποθέσει κάθε ένδυμα πολιτισμού και ν' αγγίσει τη γη, να πούμε, να κάμη μια σκληρότατη αναπροσαρμογή προς μια πρωτογονική επαναφορά. Μοιάζει τουτο σαν ένας θάνατος και μαζί γέννηση, μια άνα-γέννηση «βιολογική» — όχι πνευματική — που κυοφορήθηκε όδυνηρά ανάμεσα στον άσφυχτικό χώρο μεταξύ πεθαμού και απονέκρωσης. Έκει μέσα έλυωσαν, να πούμε, ακόμα πιο πολύ, συνθλίφτηκαν όλα τα κατάλοιπα του παρελθόντος κι' έγιναν «φύση καθαρή», αίμα δηλαδή, το παλιό αίμα ανανεωμένο σε καινούργια πρωταρχική ανασύνθεση. Από τη θανάσιμη δοκιμασία βγήκε, θαρρώ, καινούργιος ο Νέος Έλληνισμός, ριζικά ανακαινισμένος με βασική νεανικότητα και φρεσκάδα και δύναμη ψυχής και σώματος, αλλά την ίδια στιγμή και μαζί εξακολουθεί να είναι ο παλαιός, να συνεχίζει και κάτω από το σπάσιμο της γραμμής του την ύπαρξη και τη μοίρα του με νέες άφετηρίες.

Το μοιραίο τουτο αποτέλεσμα είναι ένα αντιφατικό καταστάλαγμα, μια έσωτερική αντινομία: χρόνος άπέραντος χωνεμένος σε μικρή στιγμή ή μεγάλο βάρος ποιού μέσα σε μικρό ποσόν, ή μεγάλη ένταση σε δυσανάλογη περιοχή. Με άλλα λόγια, στην τρυφερή Νεοελληνική καρδιά χτυπάει μια δυνατή παρόρμηση που έρχεται από πολύ μακριά και από μεγάλο ύψος.

Η αντινομία αυτή είναι το «Νεοελληνικό τραγικό», όπως νομίζω, απ' όπου έκπορευονται πλείστες άλλοπρόσαλλες έκδηλώσεις στη ζωή και στην ποίηση, όλες οι αντιφάσεις του Νεοέλληνα, που τον διακρίνουν δίχως να τον αποκόβουν από τον Έλληνα. Από δω βγαίνει ή ύψηλη άποτυχία του Σολωμού και ή φανταχτερή έπιτυχία του Παλαμά. Ο «κλασικισμός» του Κάλβου, ο «άλεξανδρινισμός» του Καβάφη, ο «βυζαντινισμός» του Παπατσώνη, το άθλητικό περπάτημα του Καζαντζάκη, ή περίεργη καθαρολογική άπλοϊκότητα του Παπαδιαμάντη κ.ά. Στην περιοχή της δράσης και της άναπνοής σε γενικώτατο σχήμα: ή αντίφαση ανάμεσα στην πρόθεση και την πράξη, στο

δνειρο και τὸ ἔργο, ἀνάμεσα στὸ πάθος καὶ τὴν ὄρμη γιὰ μεγάλες ἐκφράσεις καὶ στὴ «φυσιολογική» ἀδυναμία γιὰ ἀνάλογη πραγμάτωση⁽¹⁾. Πιὸ μέσα σὰ φυσική διάθεση, σὰν ἰδιοσυγκρασία ἕνα πάθος καφερό: ὁ «ρωμέϊκος καὺμός», ἡ ὀδύνη γιὰ κάτι μεγάλο ποὺ πρέπει νὰ γίνη καὶ δὲ μπορεῖ νὰ γίνη, ἕνα πλάκωμα τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν ἀναγκαστική ἀδράνεια τοῦ παρόντος, κι' ἀκόμα μιὰ ἀθεράπευτη νοσταλγία: ὁ ἀντίποδας τῆς αἰσιοδοξίας, ποὺ ἐνεργεῖ κι' αὐτὴ μαζί ὡς κέφι μιᾶς δεξυτάτης παιδικότητας.

Παράλληλα καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους λόγους καὶ ὄρους, ἄλλη μορφή τῆς Νεοελληνικῆς ἀντινομίας: Ἡ «συμβίωση» τοῦ «ἐλληνικοῦ» («παγανιστικοῦ») καὶ τοῦ «χριστιανικοῦ», ποὺ διοχετεύεται ἀπὸ τὸν «ἐνδοξό μας Βυζαντινισμό», ἐμφυτη πιά μέσα μας ἀπ' τὸ ὀργανικὸ χῶνεμα, — καὶ ὄχι βέβαια ἀπὸ ἕνα διανοητικὸ ἢ θεωρητικὸ ἀπλῶς ἀντίκρουσμα ἐκ τῶν ὑστέρων.

Τὸ ἀντιφατικὸ τοῦτο συγκέρασμα δύο ἀντίθετων ρευμάτων ἐνεργεῖ ἀπὸ μέσα καὶ ὀρίζει — ἀπὸ τὴν καρδιά κι' ὄχι ἀπὸ τὸ νοῦ — τὸν ἰδιαίτερο τρόπο ποὺ ὁ Νεοελληνας τοποθετεῖ τὸν ἑαυτὸ του μὲ ὀργανικὴ ἐνδοτερὴ κίνηση ἀντικεῖ στοὺς εὐρύτερους «φυσικοὺς» καὶ «μεταφυσικοὺς» χῶρους. Χρωματίζει τὸ βλέμμα του δταν ἀγναντεύει τὴ φύση καὶ τὸν παράδεισὸ του, τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο, τὸ Θεό, ἀκόμα καὶ τὸν τρόπο ποὺ ἀγαπάει καὶ ἐρωτεύεται, κοντολογίς σχηματίζει τὸν τρόπο τοῦ «ζῆν» καὶ τοῦ «βλέπειν» του, ἐπηρεάζει τὴ «φυσικὴ του ἀναπνοή». Ἀπὸ τὴ μιὰ πᾶει νὰ τὸν δέση μὲ τὴ γῆ, νὰ τὸν περιορίσῃ μέσα στὸν ἐνδοκοσμικὸ ὀρίζοντα τοῦ Ἑλληνα, καὶ τὴν ἴδια στιγμὴ τὸν σπρώχνει πρὸς τὸ «ἐπέκεινα» τοῦ χριστιανοῦ. Ἀπὸ δῶ, θαρρῶ, ἐκπορεύεται ὁ φόβος καὶ μαζί ἡ περιφρόνηση τοῦ θανάτου στὸ «Δημοτικὸ Τραγούδι», ἡ ἀπλοϊκὴ συμφιλίωση οὐρανοῦ καὶ γῆς στὸν Παπαδιαμάντη, ἡ «ἀγγελικότητα» τοῦ Σολωμοῦ...

Ἐπὶ τὸν ὅτι ἔχουν κι' ἄλλα συστατικὰ τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνικῆς ἰδιοτυπίας, ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἠθικὸ καὶ διανοητικὸ πεδίο, ὅπως τὸ πάθος γιὰ ἐλευθερία, — ποὺ συχνὰ πέφτει ἔξω καὶ γίνεται αὐθαιρεσία ἢ ἀναρχία μὲ τὴν ἴδια ὄρμη ποὺ γίνεται καὶ αὐτοθυσία, — ἡ ἀτομοκρατικὴ νοοτροπία, ἡ ἠθικὴ εὐθιξία καὶ τὸ φιλότιμο, ἡ λεβεντιά, ἡ μορφολατρεία, ἡ ἐγώκεντρικὴ προοπτικὴ, ἡ διανοητικὴ — «ρασιοναλιστικὴ» — γνωσιολογία... κι' ὅλα τοῦτα κι' ἄλλα μαζί, — δὲν πρόκειται νὰ ἐξαντλήσω τὸ πλάτος οὔτε εἶναι δυνατόν, — ἀποκυήματα ἀπὸ τοὺς βασικοὺς πυρῆνες, συνυπάρχουν πιὸ πολὺ σὰν σπέρματα ἀκόμα, κάτι τὸ χαοτικὸ καὶ ἀκαταστάλαχτο γεμάτο δυνατότητες. Γιὰ τὴν ὥρα

κυριαρχεῖ ὁ δυναμισμός, πιστεύω, μιὰ ἐντατικὴ ὄρμη, ποὺ γυρεύει ἐπίμονα ἐσωτερικὴ ἄρμονία καὶ ἐκφραστικὴ μορφικὴ σύσταση, στὴ ζωὴ καὶ στὴν ποίηση. Ἡ τωρινὴ μας στιγμὴ εἶναι πιὸ πολὺ ἕνα δυναμικὸ «γίγνεσθαι» ποὺ πᾶει νὰ βρῆ τὴν κοίτη του, παρὰ ἕνα statusquo.

* *

Μιὰ αὐστηρὴ καὶ ἀπὸ περιωπῆς θεώρηση, ὀφείλει νὰ διαπιστώσῃ, ὅτι ἡ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία στὸ σύνολό της εἶναι πιὸ πολὺ ἢ ἐνδειξὴ αὐτοῦ τοῦ ἐντατικοῦ ἐσωτερικοῦ δυναμισμοῦ γιὰ ἀνώτερη δημιουργία, παρὰ ἡ πραγμάτωση ἔργων ἀξίων νὰ ἱκανοποιήσουν ἀπόλυτα, νὰ σταθοῦν στὸ ἀνάλογο ὕψος ποὺ ἀπαιτεῖ καὶ ἐπιβάλλει ἡ μεγάλη κληρονομία ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὸ σύγχρονο εὐρωπαϊκὸ ἀνάστημα ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὁ Νέος Ἑλληνισμός, ἔτσι συγκροτημένος, ἔχει ἐπὶ πλεόν πίσω του τὴν ἐλληνικὴ παράδοση καὶ μπροστὰ του τὸ σημερινὸ εὐρωπαϊκὸ ἐπίπεδο πολιτισμοῦ, δυὸ ὕψηλους ὄγκους, νὰ ποῦμε, ποὺ τὸν συνθλίβουν, καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ σταθῆ καὶ νὰ ζήσῃ, νὰ κάμῃ ἐπαφή, νὰ ὑψωθῆ ὅπως-ὅπως, ἀλλὰ ὀργανικά, καὶ νὰ προσαρμοσθῆ στὴν εὐρύτερη εὐρωπαϊκὴ στάθμη. Ἀλλὰ, κι' αὐτὸ ποὺ ἔγινε καὶ γίνεται κάτω ἀπὸ τέτοιες ἀντιφατικὲς συνθήκες γιὰ ἕνα ἔθνος ποὺ διανύει περίοδο νεανικῆς ἐξόρμησης, ἀνάμεσα σὲ τόσες αἱματηρὲς καὶ συχνὰ κρίσιμες περιπέτειες, δὲν εἶναι διόλου μικρὸ: δημιουργικὴ ἔφεση, μεγάλη ζωτικότητα καὶ ἀνησυχία, εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση τὸ νόημα τῆς ἐκφρασῆς μας, — ὅπως δὲ καὶ τῆς ζωῆς, — ὅπου, ὅπως εἶναι φυσικὸ, διακρίνονται καὶ κάμποσες γενναῖες κορυφώσεις σημαδεύοντας καὶ τὸ ποῖδ καὶ τὴν ἀγωνιώδη μορφικὴ ἀναζήτησιν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅπως εἶναι πάλι πολὺ φυσικὸ, ὑπάρχει κι' ἕνας σῶρος ἀπὸ μέτρια ἢ ἀσήμαντα φανερώματα, ποὺ σημαδεύουν τὴν βάση τῆς πνευματικῆς μας πυραμίδας. Θᾶπρεπε νὰ βρεθῆ ἕνας κριτικὸς μὲ ἀνώτερο ἠθος γιὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸ λειτουργημὰ νὰ χαράξῃ λεπτομερῶς τὴν πνευματικὴ μας φυσιογνωμία καὶ νὰ βάλῃ καθαρὰ ὀρόσημα στὸ τί ἔγινε, τί γίνεται, τί μπορεῖ νὰ γίνη. Μιὰ τέτοια ἀπόπειρα αὐτογνωσίας, στηριγμένη σὲ αὐστηρὸ αὐτοέλεγχον καὶ ἀντικειμενικὲς διακριβώσεις, θὰ ξεκαθάριζε τὸν ὀρίζοντα καὶ θὰ γίνονταν ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς πιὸ γερῆς ἀφετηρίας. Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ὀρατὸ μὲ τὴν ξεκάθαρη προβολὴ του εἶναι αὐτὴ ἡ παρουσία ἀτομικῶν μορφῶν μὲ ἰδιαίτερες ὀψεις ποὺ συνυπάρχουν ἀπροσπέλαστες ἀναμεταξύ τους, χωρὶς νὰ χῶνουν κανένα φαινομενικὸ ρυθμὸ ποὺ νὰ τις συγκροτεῖ σὲ ἐνιαία παράταξιν, ὁμοιες μὲ νησιὰ σὲ κοινὸ ἀρχιπέλαγος, ποὺ ὁμως, ὅπως πιστεύω, κοινῶνουν μυστικά, δένονται ἀπὸ μέσα μὲ τὸ ἔδαφος τῆς ἐθνι-

(1) Βλέπε καὶ «Ὁ Ὕμνος εἰς τὴν Ἑλευθερίαν», περιοδ. «Παιδεία» τευχ. 21-22, 1948.

κῆς ιδιοτυπίας. Ἴσως ὁ παλμός τοῦ μακρινοῦ ἑλληνικοῦ χρόνου, καθὼς ἔρχεται με ὄρμη καὶ χτυπάει στὸ στενὸ παρόν, σὰν κύμα σὲ βράχο, τινάζεται πρὸς τ' ἀπάνω γιὰ νάβρῃ τὴν ἀνάλογη ἰσοστάθμιση, καὶ ἀνεβαίνοντας ἢ λιγάνει ἀπὸ τὸν ἴδιο του τὸ φόρτο, σπάνει καὶ πέφτει (Σολωμός), ἢ ὑψώνεται σὲ ὀξύτερες γραμμές (Κάλβος, Καβάφης, Παπατσώνης), ἢ κατορθώνει νὰ ριπιδωθῆ σὲ εὐρυχωρία (Καζαντζάκης, Σικελιανός καὶ Παλαμάς), ἢ ἀναδιπλώνεται σὲ βάθος (Σεφέρης, Ἐγγονόπουλος).

Ἀπὸ ἄλλη μεριά κοιταγμένο τὸ φαινόμενο τοῦτο σὲ κάνει νὰ ἀκέφτεσαι, μήπως εἶναι ἔνδειξη τοῦ φυλετικοῦ ἀτομισμού καὶ ἀρχίζεις νὰ συλλογίζεσαι τὴ σχέση ἔχει ἢ «Ἰλιάδα» με τὸ «Ἔργα καὶ Ἡμέραι», ὁ Πίνδαρος με τὴ Σαπφώ, ὁ Αἰσχύλος με τὸν Εὐριπίδη, ὁ Ἡρόδοτος με τὸν Θουκυδίδη, ὁ Θεόκριτος με τὸν Ἡρόνδα, ὁ Ρωμανός ὁ Μελωδός με τὸν ποιητὴ τοῦ «Ἀκαθίστου Ὑμνου»,—(δὲν πᾶω γυρεύοντας με τὸ τουφέκι χτυπητὸς ἀκρότητες καὶ νὰ λέω, τί σχέση ἔχει ὁ Θεόκριτος με τὸν Καλλίμαχο, ἢ ἢ «Ἀλεξιάς» με τὴν «Ἐποποιία τοῦ Διγενῆ», ἢ τὸ «Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα», ὁ «Ἐρωτόκριτος» με τὸ «Χίος Δούλη», ὁ Ἀχ. Παράσχος με τὸ Γρυπάρη!...),— ἐννοῶ ἀπὸ τὴ μεριά τῆς γλωσσοτεχνικῆς μορφῆς, ἐνοποιούνται δηλαδὴ οἱ προσωπικὲς ἀποχρώσεις μέσα σ' ἓνα κοινὸ ἔδαφος; Διστάζεις πολὺ νὰ πῆς ναί. Εἶναι τόσο ἔντονες οἱ ἀτομικὲς ἐντάσεις, ἢ προσωπικὴ πρωτοτυπία καὶ ὁ διαφορισμὸς καὶ κεῖ ποὺ ὑπάρχει κοινὸς ρυθμός.

Στὴν ἐποχὴ μας τὸ φαινόμενο εἶναι πολὺ χτυπητό. Εἶναι, νομίζω, τὸ ἐσωτερικὰ χαοτικὸ καὶ ἀκαταστάλαχτο, ποὺ δείχνει τὴν ὄψη τοῦ σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος, ἢ ἐστὶα τῶν ἀντιφάσεων, ποὺ φανερώνεται παντοῦ με τὸν ἴδιο ἄρρυθμο ρυθμό. Καὶ γιὰ νὰ μὴ βγοῦμε ἀπὸ τὸ ἔδαφός μας, ἀρκεῖ νὰ ἰδοῦμε τὸ ἀκαταστάλαχτο τοῦτο στὸ γλωσσικὸ μας ὄργανο ποὺ εἶναι ὁ πιὸ καίριος δείχτης. Ἡ καθαρεύουσα εἶχε δώσει τὸ ποθούμενο κοινὸ ἔδαφος γιὰ μιὰ στιγμή στὴν «Π. Ἀθ. Σχολή»—ἄσχετα με τὴν ἀξία της—κι' ἔκανε τὶς προσωπικὲς ἀποκλίσεις νὰ φαίνονται ὑποταγμένες σ' ἓναν ἐνιαῖο ρυθμό. Ὁ Δημοτικισμὸς ἐπίσης στὴν πρώτη του φάση ἔδωσε κάποια ἐνότητα, ἔτσι ὥστε ἢ ματιὰ μπορεῖ καὶ τοποθετεῖ ὄλους τοὺς λογοτέχνες τῆς ἐποχῆς μαζί με τὶς διαφορὲς τους μέσα σ' ἓνα ἐνιαῖο φόντο. Ἡ γλωσσικὴ αὐτὴ καὶ ποιητικὴ κοινότητα χαλάει γρήγορα, γιὰ νὰ δώσει τὴ θέση της σὲ μιὰ γλωσσομορφικὴ ἀνομοιότητα πολὺ πιὸ ἰδιότροπη καὶ πολύμορφη ἀπ' ὅ,τι ἐμφανίστηκε ἀρχικὰ με τὸ Σολωμὸ Κάλβο-Βαλαωρίτη. Τὸ ἀκαταστάλαχτο τῆς ζωῆς εὐνοεῖ καὶ θρέφει τὸ φυλετικὸ ἀτομισμό. Τὸ ὅτι δὲν ἔχομε μιὰ ὁμοιόμορφη καὶ πειθαρχημένη κοινὴ γλώσσα σημαίνει πῶς δὲν εἴμαστε σὲ θέση ἀκόμα νὰ τὴν ἔχομε. Ἀπὸ

τὸν ἀτονικὸ ψυχαραισμό τοῦ Κακριδῆ ἴσαμε τὸν ἀρχαίζοντα λογιωτατισμὸ ὁ καθένας τραβάει «μᾶλλον» πρὸς τὴν καθαρεύουσα ἢ «μᾶλλον» πρὸς τὴ Δημοτικὴ σὲ χίλιες δυὸ ἀποχρώσεις ἀνάλογα με τὴν προσωπικὴ του ροπή καὶ νοοτροπία καὶ καμιά πειθαρχία δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ τὸ ἐμποδίση. Τοῦτο τὸ «μᾶλλον» καὶ «μᾶλλον» δείχνει ἀμέσως τὸ σφαιρὸ κοινὸ ἔδαφος, τὴν ἀστάθεια, ὄχι στενὰ τὴ γλωσσικὴ, ποὺ εἶναι ἢ μορφή, ἀλλὰ τὴν ἐσωτερικὴ ἀστάθεια ἀπὸ μέσα πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀρρυθμία εἶναι ἢ ὄψη τῆς ἐσωτερικῆς. Ὁ φυλετικὸς ἀτομισμὸς στὸν Νεοἑλλῆνα δείχνεται κυριαρχικὰ ἀπειθάρχητος ἀκόμα, ἐξαιρετικὰ διασπαστικὸς, πᾶγμα ποὺ δείχνει πάλι καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ὁρατῶν ἐνδείξεων τὴν καινούργια νεανικότητα.

Πῶς καὶ πότε θὰ κατορθωθῆ σταθερὰ πιά μιὰ νέα γλωσσομορφικὴ κοινότητα, ποὺ θὰ σημάνη τὴν ποιητικὴ μας κοινὴ φυσιογνωμία κάτω ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς ἀποκλίσεις καὶ θὰ δώσει τὴν δυνατότητα νὰ προβάλλῃ ἓνας κοινὸς ρυθμὸς σύμφωνος με τὴν ποιότητα τῆς ἐθνικῆς ιδιοτυπίας; Ὅταν θὰ πραγματοποιηθῆ ἢ ἐσωτερικὴ ἀρμονία τῶν ἀντιφάσεων. Εἶναι λοιπὸν ζήτημα χρόνου πολλοῦ καὶ ἐντατικῆς καλλιέργειας.

* *

Ἡ «Ἐθνικὴ ἰδιοτυπία» τῆς οὐσίας δὲν ὀρίζει βέβαια τὸ αἰσθητικὸ ποῖον, εἶναι ὅμως ἀπαραίτητη προϋπόθεση, τὸ ἰδιαίτερο κλίμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ποίησης, πιὸ πολὺ ἀκόμα ὁ σφυγμὸς τῆς καρδιάς ποὺ ἀκούγεται μέσα σὲ κάθε ἀληθινὸ ποιητικὸ ἔργο, κάτι ποὺ σαλεύει στὸ βάθος πέρα κι' ἀπὸ τὰ θέματα καὶ τὰ νοήματα καὶ τὰ συναισθηματικὰ φορτία, ἓνα κάτι ρευστὸ καὶ ἀδιόρατο, ποὺ ἔρχεται κατευθεῖαν ἀπὸ τὶς ρίζες τῆς ὑπαρξῆς, ποὺ ὅπως κι' ἂν τὸ πῆς ἀδύνατο νὰ τὸ συλλάβῃς μέσα σ' ἓναν ὄρο κυριολεχτικὸ. Γιὰ τοῦτο ἀναγκάζομαι νὰ τὸ πῶ ἐντελῶς συμβατικά: «φυσικὴ ἀναπνοή», γιὰτὶ σὰν νὰ ποῦμε φυσάει ἀπὸ μόνου του καὶ πληροῖ τὴν κάθε μας κίνηση, δταν αὐτὴ βγαίνει ἀπὸ μέσα φορτωμένη εἰλικρίνεια. Ἐρχεται ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ ζωντανοῦ ἐαυτοῦ μας, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ ἐσωτερικὴ αἱμάτινη κληρονομία κάτω ἀπὸ τοὺς ἰδιάζοντες ὄρους καὶ τὴν μοῖρα τῆς φυλῆς, ποὺ με θανάσιμα ἐπικίνδυνες ζυμώσεις ξανάπλασε τὸ ἀντιφατικὸ στὴν οὐσία τοῦ «κύτταρο» τῆς Νεοελληνικῆς μας ὑπόστασης.

Ποῦ βρίσκεται αὐτὸ τὸ «κύτταρο» στὴν πνευματικὴ περιοχὴ; Ἄραγε στὴ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία; Ἄν εἶναι ἔτσι, τότε ἐγὼ θὰ ἰσχυρίζομαι, πῶς βρίσκεται λ. χ. στὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, ἐπειδὴ μοῦ ἀρέσουν πολὺ, καὶ ὄχι μόνου γιὰτὶ μοῦ ἀρέσουν, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ, ἂν ἢ Ὑμνογραφία διοχετεύεται στὴ ζωὴ μέσον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὰ Ὀμη-

ρικά Ξπη διοχετεύονται μέσον τῆς Παιδείας καὶ ἀρδεύουν τὸν Ἑλληνισμό ἀπὸ πολὺ πρὶν ἀρχίσει νὰ ὑπάρχη ἐκείνη, ἀπὸ τὶς πρῶτες-πρῶτες ρίζες τῆς Φυλῆς, — ἂν τὸ πάρουμε ἔτσι. Κ' ἕνας ἄλλος μὲ τὸ ἴδιο δίκιο, θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πῆ πὼς βρίσκεται στὴ Βυζαντινὴ Χρονογραφία, ἢ δὲν ξέρω ποῦ ἄλλου, ἀφοῦ ἡ μακρῆ φυλετικὴ παράδοση παρουσιάζει διαρκῶς σὲ κάθε φάση ἐξαίρετα φανερῶματα. Εἴτε μᾶς ἀρέσει εἴτε ὄχι βρίσκεται ἐπὶ «Δημοτικὸ Τραγοῦδι» καὶ δὲ μπορεῖ νὰ βρίσκεται πούθεν ἄλλου, γιατί αὐτὸ εἶναι ἡ καινούργια «φυσικὴ ἀναπνοή» ποῦ συνοδεύει τὴν πορεία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν πρώτη του παρουσία, ἴσως αἰῶνας, τὸ «κύτταρο» τῆς καινούργιας ζωῆς μέσα στὸν ἀνάλογο πρωταρχικὸ χῶρο τῆς ποιητικῆς ὁμιλίας, ἢ νέα πρωτόγονη φωνὴ μιᾶς πρωτόγονης ὑπόστασης. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ χοντροκομμένο ἀρχαῖκό πλάσμα συνωθεῖται καὶ ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ Ἀττικὴ Τραγωδία, ὅλα χωνεμένα σ' ἕνα νέο ἔμβρυο, ἢ καινούργια «φυσικὴ ἀναπνοή». Μέσα σ' αὐτὸ βυθίζονται οἱ ρίζες μας, γιατί αὐτὸ εἶναι τὸ αἵμοσφαίριό μας, ἡ τετράπλευρη γερὴ κρηπίδα γιὰ νὰ κτίσουμε τὸ σπίτι μας καὶ τὸ νὰό μας.

Κάθε φορὰ ποῦ οἱ Ἕλληνες, παλαιότεροι καὶ νεώτεροι, ἀρνήθηκαν τὴ «φυσικὴ ἀναπνοή» τοὺς καὶ στράφηκαν νὰ κοιτάξουν ἀπὸ δικαιολογημένη βέβαια ἔλξη, εἴτε τοὺς κλασσικοὺς εἴτε τοὺς εὐρωπαίους, ἀπ' ἔξω, ἔπεσαν σὲ ἄγωνα προγονοπληξία ἢ μιμητισμό, γιατί τοὺς ἔλειψε τὸ ἔδαφος τοῦ ζωντανοῦ ἑαυτοῦ τοὺς. Παράδειγμα ἡ «Παλαιὰ Ἀθηναϊκὴ Σχολή». Ἄλλο σημερινό: Τὰ χαρακτηριστικώτερα δείγματα τοῦ ἐπικαιροῦ δόγματος «ἐπιστροφή στὴν παράδοση» τύπου Μελά. Τὸ θλιβερό εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ «ἐπιστροφή» γίνεται πάντα ἐν ὀνόματι τῆς «ἐθνικῆς πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας»! Καὶ ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα βγαίνει στὸ ἀντίθετο, γιατί οἱ παλινδρομήσεις αὐτὲς γίνονται ἀπὸ ἀνθρώπους ποῦ, ἀνίκανοι νὰ κάμουν ἀληθινὴ ποίηση, κάνουν ἐπαρχιακὴ μικροπολιτικὴ στὴν περιοχὴ τῆς ποίησης καὶ πέφτουν μοιραῖα σὲ ἀναμάσσημα ξεπερασμένων μορφῶν, ποῦ τὶς ἐδημιούργησαν ἄλλοι μὲ τὸ αἷμα τοὺς: γίνονται δηλαδή «μηρυκαστικά» καὶ ἀπειλοῦν νὰ καταφάγουν τοὺς ἀληθινούς δημιουργούς.

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

Μήπως τάχα πρέπει νὰ ὀπλιστοῦμε μὲ ὑπόμονη καὶ νὰ περιμένουμε ὥσπου νὰ μεγαλώσουμε καὶ μεις «φυσιολογικά»; Γιατί σώνει καὶ καλά νὰ κυνηγοῦμε τοὺς εὐρωπαίους ποῦ ἔχουν φτάσει μὲ κανονικὴ πορεία στὸ τελευταῖο στάδιο τῆς «παρακμῆς», ἐνῶ ἐμεῖς εἴμαστε ἀκόμα παιδιὰ γεμάτα ὑγεία; Δὲ θάταν διόλου ἄσκοπη ἢ σοφὴ γνώμη κανενὸς καλοῦ παιδαγωγοῦ ἢ καὶ γιατροῦ, γιὰ νὰ μᾶς κανονίσῃ τὴν ἀρμόζουσα πνευματικὴ δίαιτα! Δυστυχῶς! Δὲν μποροῦμε νὰ σφραγίσουμε τὶς πόρτες μας καὶ νὰ κοιμηθοῦμε «φυσιολογικά». Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι καὶ εἶναι τῆς μοίρας μας νὰ συμβαδίσουμε στὴν πολιτικὴ, στὴν οικονομία, στὴν τεχνικὴ καὶ στὸ πνεῦμα, γιὰ νὰ ζήσουμε, ἀλλοιῶς θὰ πεθάνουμε ἀπὸ ἀσφυξία. Θὰ ξεπέση δηλαδή, θὰ μείνῃ, ὁ Ἑλληνισμός σὲ θέση καθυστερημένης ἀποικιακῆς ἐπαρχίας ἢ θὰ βρῆ τὴν δύναμη καὶ τὸν τρόπο νὰ μπῆ στὸν κύκλο τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ; Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται τὸ μεγαλεῖο τῶν ἀληθινῶν δημιουργῶν: Νὰ ὑψωθοῦν καὶ νὰ ὑψώσουν καὶ τοὺς ἄλλους, ὅλο τὸ ἔθνος, στὸ ἀνάλογο ὕψος. Τὸ εὐτύχημα εἶναι, ὅτι ἀναφαίνονται φυσιολογικῶς, σὰν τὸν μεγάλο Πέτρο, τὸν Βενιζέλο ἢ τὸν Κεμάλ γιὰ νὰ προσανατολίσουν τὴν Ἀνατολὴ πρὸς τὴν Δύση, στὴν ἀνάγκη καὶ μὲ τὸ ζόρι, γιατί προτιμότερο εἶνε τὸ ζόρι ἀπὸ τὸν μαρασμό. Ποιοὶ προσφέρουν λοιπὸν «ἐθνικὴ ὑπηρεσία», αὐτοὶ ποῦ κάνουν «ἐπιστροφή» ἢ ἐκεῖνοι ποῦ ἐνεργοῦν ἄνοδο; Ἄλλο ζήτημα ἂν ἐμεῖς, χτυπημένοι καὶ ἐγὼ δὲν ξέρω ἀπὸ ποῖο βασκαμό, κάνουμε συχνὰ καὶ στὰ ζωτικώτερα προβλήματα τὴ νύχτα μέρα καὶ τὴ μέρα νύχτα. Καὶ τὸ ζήτημα εἶναι ὄχι νὰ προσαρμοστοῦμε ὅπως-ὅπως κι' ἀπ' ἔξω, ὅπως τὰ «μηρυκαστικά», ποῦ ὅλα τὰ κάνουν εὐκολία καὶ στιχουργικὴ μαεστρία, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ ὀργανικὴ ἀφομοίωση, ὁ ἐμβολιασμός τοῦ ξένου μέσα στὸ ἐθνικὸ δένδρο, ἢ διαπίδυση τοῦ «ὑπερρεαλισμοῦ» στὸ «Δημοτικὸ Τραγοῦδι», ὁ ἑξελληνισμός τοῦ «ὀθνείου». Αὐτὸ εἶναι «ἐθνικὴ ὑπηρεσία» καὶ ὄχι τὸ ἀναμάσσημα τοῦ Πολέμη καὶ τοῦ Χρηστοβασίλη. Σ' αὐτὸ τὸν ἀναπόφευχτο ἄθλο οἱ πολλοὶ συνθλίβονται καὶ πέφτουν, οἱ πῖο πολλοὶ παραιτοῦνται καὶ κάνουν «παράδοση», δηλαδή ἀσέβεια πρὸς τὴν παράδοση.

Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ

